<https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-35-52>

УДК 378(1-87)

Луговий Володимир

ORCID ID: 0000-0003-1650-066X

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,
перший віце-президент НАПН України
v.lugovyy@ihed.org.ua

Слюсаренко Олена

ORCID ID: 0000-0001-7957-1794

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут вищої освіти НАПН України
o.slyusarenko@ihed.org.ua

Таланова Жаннета

ORCID ID: 0000-0003-4007-2677

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
завідувач відділу, Інститут вищої освіти НАПН України
z.talanova@ihed.org.ua

35

Дві стратегії розвитку вищої освіти: якої бракує Україні?

У статті на підставі авторських фундаментальних досліджень, нових емпіричних даних, сучасного світового досвіду обґрунтовано тенденцію до утвердження двох стратегій розвитку вищої освіти з огляду на її якість. Перша стратегія стосується забезпечення мінімально достатньої якості вищої освіти, друга – досягнення максимально досконалої якості. Обидві стратегії закономірно передбачають та органічно доповнюють одна одну і в синергії (дихотомічній єдності та боротьбі протилежностей) є потужним джерелом розвитку. Стратегія-1 спирається на масову стандартизовану практику та акредитаційні механізми забезпечення порогової якості, стратегія-2 базується на проривних інноваціях та рейтингових механізмах моніторингу і мотивації безперервного підвищення якості до топових її рівнів.

Прогресивні країни де-факто повною мірою використовують обидві стратегії університетського розвитку. По-перше, підтягують або відсікають відсталі заклади вищої освіти (ЗВО), зокрема в рамках Болонського процесу шляхом впровадження стандартів і рекомендацій, акредитаційних процедур. По-друге, у конкурентній боротьбі, що посилюється, просувають кращі інституції до рівня субсвітового, світового класу, включно з екстра класом, з використанням рейтингових механізмів оцінки досягнень та спеціальних ініціатив значної концентрації та форсованої підтримки провідних закладів у рамках національних політик і практик. Досвід становлення і функціонування українського Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти свідчить, що воно до цього часу і де-юре, і де-факто зосереджувалося лише на першій стратегії, якої вочевидь недостатньо.

Водночас Україні бракує реалізації стратегії-2, насамперед через відсутність відповідного законодавчого врегулювання, зокрема щодо впровадження національного рейтингу ЗВО на методологічних засадах Шанхайського рейтингу (об'єктивність, прозорість, валідність, надійність тощо). Безпосереднє користування провідними міжнародними університетськими рейтингами (Шанхайський, Таймс, К'ю Ес)

неможливе через відсутність в Україні університетів світового класу (у групі топ-500), а за Шанхайським рейтингом – і субсвітового класу (група 501-1000), так званих кандидатів у світовий клас. За останніми версіями рейтингів Таймс і К'ю Ес українські ЗВО у цілому погіршили свої позиції. Щодо Шанхайського рейтингу 2021 р. Україна взагалі не представлена серед 63 країн/територій у загальній версії та 93 країн/територій у галузевій версії за 54 академічними предметами. Відтак відставання українських університетів від передових ЗВО світу продовжує збільшуватися. Надано рекомендації з проведення невідкладних заходів національного й інституційного рівнів, сприятливих для формування й здійснення стратегії-2 розвитку вищої освіти в Україні.

Ключові слова: стратегії розвитку вищої освіти, мінімально достатня якість, максимально досконала якість, акредитація, рейтингування, провідний світовий досвід, Україна.

=====

Вступ

Сьогодні цілком очевидно, що два десятиліття нинішнього тисячоліття ознаменовані посиленням глобалізації та разом з тим і конкурентних засад людського розвитку з вочевидь вираженням інноваційним, а відтак прискореним характером. Не менш зрозуміло, що в цих процесах ключову роль відіграють заклади вищої освіти (ЗВО, або узагальнено університети), яких у світі зафіксовано понад 31 тис. різного калібру і значення (Кремень, 2021; Rankings Web of Universities, 2021). З-поміж ключових інновацій цього періоду також започаткування міжнародних університетських рейтингів, насамперед, у 2003 р. Шанхайського рейтингу (нині ARWU і GRAS) та у 2004 р. рейтингу Таймс – К'ю Ес (Times Higher Education – QS World University Rankings), який з 2010 р. розділений на рейтинг Таймс (Times Higher Education World University Rankings) та рейтинг К'ю Ес (QS World University Rankings) (Shanghai Ranking, 2021; THE World University Rankings, 2021; QS World University Rankings, 2021). Хоча кількість ранжованих закладів зросла у кожного з рейтингів (у Шанхайського – з 500 до 1000, Таймс і К'ю Ес – з 200 до 1,6 тис. і 1,3 тис. закладів відповідно), все ж у світовій практиці утвердилося поняття університетів світового класу (УСК), що у топ-групах 1-500, та субсвітового класу (УССК), котрі у групах 501-1000 рейтингів, й інших університетів, які поза межами 1000 найкращих закладів (Салми, 2009; Lugovyi, Slyusarenko, Talanova, 2020; Слюсаренко, 2015; Таланова, 2010). З урахуванням виявленої стійкої стратифікації топових університетів на групи, О. Слюсаренко, В. Луговим і Ж. Талановою у низці праць обґрунтовано і підтверджено доцільність поняття університетів екстра класу (УЕК), що входять до групи топ-30 Шанхайського рейтингу, та останніми роками здійснюється моніторинг ЗВО, що на 1-100 позиціях. Самі зазначені рейтинги згаданим колективом співавторів у 2011 р. проранжовані за критерієм об'єктивності у порядку Шанхайський (об'єктивний), Таймс (на третину суб'єктивний), К'ю Ес (наполовину суб'єктивний) (Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020; Lugovyi, Slyusarenko, Talanova, 2019; Слюсаренко, 2015). У такому порядку згадані рейтинги визнані Урядом України і дають змогу з'ясувати найбільш досконалу і конкурентоспроможну якість вищої освіти (Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні, 2018). Особливо можливості оцінювання і моніторингу університетської якості у рейтингів збільшилися із впровадженням, крім загальних, також галузевих (предметних) їх версій. Стало можливим будувати профілі найвищої університетської якості окремих інституцій, країн і регіонів, світу в цілому. Найбільш придатним для цього виявився Шанхайський рейтинг як найбільш об'єктивний і прозорий, валідний і надійний (Lugovyi, Slyusarenko, Talanova, 2020).

Авторами статті також на підставі аналізу сучасної світової практики встановлено повний (необхідний і достатній) спектр механізмів оцінювання і моніторингу освітньої якості в

університетах, що багаторівнева, на крайніх полюсах якого – акредитація і рейтинг. Для порогового (базового), а відтак масового, рівня якості застосовується акредитація. Акредитація покладена в основу створення системи забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ЄПВО) з використанням відповідних стандартів і рекомендацій. Акредитація не виявляє найвищої якості, це компетенція і компетентність рейтингу (Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020а; Луговий, Таланова, 2020).

Відтак, системний моніторинг процесів, тенденцій і специфіки розвитку вищої освіти найвищої досконалості на основі світового рейтингування у період 2003-2021 рр. дає змогу оцінити стан і перспективи української університетської освіти з огляду на топові її досягнення і сформулювати науково обґрунтовані рекомендації. Ці рекомендації важливі для реалізації Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, розробка якої нині на завершальному етапі (Про вдосконалення вищої освіти в Україні, 2020).

Мета статті – на підставі новітніх даних і досвіду побудови та оцінювання світової, зокрема європейської, вищої освіти, схарактеризувати основні стратегії її розвитку з огляду на забезпечення та вдосконалення освітньої якості, що актуально для України, а також оцінити характер і міру відставання української вищої освіти від світового прогресу у цій сфері та надати відповідні рекомендації.

Методи дослідження

У дослідженні здійснено системний аналіз і теоретичні узагальнення великих баз емпіричних даних стосовно оцінювання якості вищої освіти за кордоном і в Україні з використанням рейтингових та акредитаційних процедур. Крім того, із застосуванням комплексу даних провідних міжнародних університетських рейтингів, передовсім Шанхайського у 2003-2021 рр., проведено порівняльний аналіз національних практик щодо розвитку університетів-лідерів, які досягають конкурентоспроможної якості вищої освіти. Дослідження також спирається на авторські дослідницькі результати з проблеми освітньої якості (дуальність, рівні, механізми оцінювання якості тощо), посилання на які даються по тексту статті.

Результати дослідження

Насамперед, древньогрецького походження термін «стратегія» у статті розглядається у його загальноприйнятому тлумаченні як «спосіб досягнення важливої мети» (Стратегія, 2021). В англomовній Вікіпедії з посиланням на автора Freedman (2013), зазначається, що «Стратегія зазвичай передбачає встановлення цілей та пріоритетів, визначення дій для досягнення цілей та мобілізацію ресурсів для виконання дій» (Strategy, 2021). За важливу мету у сфері вищої освіти на підставі попередніх авторських досліджень визначено якість на двох дихотомічних її рівнях – пороговому, базовому, масовому та топовому, досконалому, елітному (Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020а; Луговий, Таланова, 2020). Відповідно у світовій практиці цілком прогнозовано, як свідчить її багаторічний різноплановий аналіз, використовують дві стратегії: стратегію-1 для забезпечення стандартно прийнятної якості вищої освіти і стратегію-2 для досягнення найвищої освітньої якості. Інакше, стратегія-1 це стратегія підтягування і в певних випадках елімінації відстаючих ЗВО і освітніх програм, а стратегія-2 це стратегія просування видатних закладів і програм. Стратегія-1 базується на акредитаційних механізмах і масово поширена, зокрема в межах ЄПВО, в Україні також. Щодо України, то про це, наприклад,

свідчать результати діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у 2019-2021 рр., а до того – Акредитаційної комісії, а ще раніше – Державної акредитаційної комісії. Акредитаційний механізм достатньо описаний у фаховій літературі і головне завдання полягає в його вдосконаленні, наприклад, на основі Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в ЄПВО та вітчизняного законодавства. Програмна та інституційна акредитація щонайперше потрібна для взаємного визнання присуджених ступенів і кваліфікацій вищої освіти в країнах-учасниках Болонського процесу (Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021; Луговий, Таланова, 2020).

Натомість досягнення якості найвищої конкурентоспроможності, що становить зміст стратегії-2, не є предметом Болонського процесу. Цим переймаються самі країни, які бачать себе в авангарді світового прогресу. Акредитація мало чим може зарадити стратегії-2, відтак остання спирається на принципово інший механізм оцінювання якості – рейтинг. В Україні рейтингові системи ані де-юре, ані де-факто не впроваджені, якщо не брати до уваги суперечливі і оманливі ініціативні українські рейтингування ЗВО. Відтак важливо основний акцент робити на новій світовій рейтинговій практиці у вищій освіті, яка до цього часу не взята для використання в Україні (Закон України «Про вищу освіту», 2014; Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020; Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020а; Луговий, Таланова, 2020; Lugovyi, Slyusarenko, Talanova, 2019; Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency, 2019).

Детальний аналіз досвіду рейтингування доводить, що передові країни, які прагнуть бути серед лідерів світового поступу, мають університети-лідери і реалізують для їх конкурентного розвитку відповідні загальнонаціональні стратегії (стратегії-2). Про жорстку конкуренцію між країнами та інституціями на топових рівнях якості вищої освіти свідчать результати міжнародного університетського рейтингування у 2003-2021 рр. (Shanghai Ranking, 2021; THE World University Rankings, 2021; QS World University Rankings, 2021).

За цей період кількість країн/територій, що мали УСК (у групі топ-500) за Шанхайським рейтингом збільшилася з 39 до 46. При цьому втратили такі університети Словенія і Угорщина, натомість сформували УСК дев'ять нових країн/територій: Естонія, Єгипет, Іран, Малайзія, Пакистан, Саудівська Аравія, Тайланд, Хорватія і Макао (Китай) (Shanghai Ranking, 2021).

Також за цей час кількість країн, університети яких вибороли 1-30 місця рейтингу, збільшилася з 5 (США, Сполучене Королівство, Японія, Канада і Швейцарія) до 8 і змінився їх рейтинговий порядок згідно з університетськими досягненнями (США, СК, Франція, Швейцарія, Канада, Японія, Китай, Данія) (Shanghai Ranking, 2021).

Якщо розглядати першу сотню університетів рейтингу, то кількість країн збільшилася з 17 до 18, причому не утрималися на цих позиціях всесвітньо відомі досвідчені університети Австрії та Італії (Shanghai Ranking, 2021).

Зазначене свідчить, що існує конкурентна боротьба країн та університетів за рейтинговий статус.

Розгляд динаміки рейтингових змін країн і закладів дає орієнтири для ідентифікації стратегій розвитку вищої освіти найвищої досконалості.

На рис. 1 показано, як змінилася за 19-річний період кількість УСК у 8 країнах, які у 2021 р. представлені на 1-30 позиціях рейтингу Шанхайський (Shanghai Ranking, 2021).

Рис. 1. Динаміка змін кількості університетів світового класу за час існування Шанхайського рейтингу у країнах, які у 2021 р. представлені закладами на 1-30 рейтингових позиціях.

Джерело: Складено авторами на підставі (Shanghai Ranking, 2021).

З рис. 1 неважко бачити, що Китай, використовуючи спеціально створений ним Шанхайський рейтинг, послідовно нарощував загальну кількість УСК. Для цього реалізовано системні стратегічні заходи з розвитку таких університетів (Салми, 2009). Материковий Китай (без Гонконгу, Макао і Тайваню) збільшив кількість УСК з 9 до 72, або у 8 разів у період 2003 – 2021 рр. При цьому провідний Tsinghua University у 2020 і 2021 рр. закріпився як УЕК на 28 позиції (Shanghai Ranking, 2021). Франція, навпаки, шляхом злиття у 2018 – 2020 рр. окремих кращих університетів істотно поліпшила університетські досягнення у 2020 – 2021 рр. (Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020а; Shanghai Ranking, 2021). Однак, при цьому загальна кількість французьких УСК зменшилася з 22 до 17. Водночас Франція з огляду на 13 рейтингове місце найкращого Paris-Saclay University стала третьою університетською державою світу, а Китай, завдяки прогресу Tsinghua University, – сьомою. У 2003 р. ці країни за рейтингом університетських досягнень обіймали відповідно 11 і 25 місця, тобто нині їх багатократно поліпшили. Крім того, Paris-Saclay University здійснив безпрецедентне сходження, піднявшись на рейтингову вершину у галузі математики, вперше потіснивши американський Princeton University. У Франції це стало можливим через здійснення десятирічної урядової програми «Інвестиція в майбутнє», спрямованої на створення суперпотужних УСК/УЕК (Paris-Saclay University, 2021; Shanghai Ranking, 2021). Відтак, національні університетські політики і практики цих країн заслуговують на уважний розгляд і адаптивне запозичення.

Ретельному аналізу було піддано і рейтинговий стан Японії, яка втричі зменшила кількість УСК (з 36 до 12) та вдвічі (з 2 до 1) – УЕК, що для цього класу університетів є великою втратою, при цьому з третього місця в рангу університетських держав перемістилася на вдвічі гіршу (шосту) позицію. Така ситуація зумовлена недостатністю загальнонаціональної підтримки провідних університетів та обмеженою спроможністю частини з них успішно брати участь у зростаючій конкуренції. З цієї причини також у США кількість УСК істотно зменшилася (із 161 до 129), як і УЕК (з 22 до 20), хоча країна зберігає абсолютне світове університетське лідерство з великим відривом. Утім, за кількістю УСК до США послідовно наближається Китай (Shanghai Ranking, 2021).

Зазначене добре видно з рис. 2, на якому показано стан розподілу провідних ЗВО світу за рейтингом Шанхайський 2021 р. Університети у межах перших 1000 (3 %), як зазначалося, поділяють за належністю до топ-500 (або УСК) і до групи 501-1000 (або УСКК). З рис. 2 також видно, УСК за балами теж сильно диференційовані, особливо виділяється суперелітна група з 30 (0,1 %) перших УЕК. Досвід Франції і Китаю, як і Данії, особливо цінний тим, що в країнах створені УЕК, які підкоряють рейтингові схили з дуже великою крутизною (рис. 2).

Рис. 2. Університетський розподіл за балами на 1-1000 місцях рейтингу Шанхайський у 2021 р. та класифікація закладів за досягненнями.

Джерело: Складено авторами на підставі (Shanghai Ranking, 2021).

З рис. 2 видно, що стратифікація закладів у межах групи топ-30 зберігається. Насамперед це стосується перших 10 університетів, які представляють лише дві країни – США і СК. З перших років рейтингування до цієї групи незмінно входили п'ять країн (перші позиції займали заклади США і СК, потім у різній послідовності заклади Японії, Канади і Швейцарії). З 2016 р. до них долучилася Данія, а у 2020 і 2021 рр. – Франція і Китай (див. рис. 3).

Рис. 3. Динаміка рейтингових місць університетів групи топ-30 Шанхайського рейтингу 2021 р. упродовж 2003-2021 рр.

Джерело: складено авторами на підставі (Shanghai Ranking, 2021).

Переконаливий досвід рейтингового сходження Франції і Китаю заслуговує на увагу, оскільки в них застосовані проривні національні стратегії досягнення вищих рівнів університетської якості (Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020а).

Якщо розширити рейтингову групу до перших 100 місць, то як показує аналіз, усі нині присутні у цій групі 18 країн мають явно вираженого національного університетського лідера, що видно з рис. 4.

Рис. 4. Ранжування університетів країн, що представлені на перших 100 позиціях Шанхайського рейтингу 2021 р., за балами у межах країн і 100 місць рейтингу.

Джерело: Складено авторами на підставі (Shanghai Ranking, 2021).

Така стійка стратегічна тенденція виявляється незалежно від величини країни: маленьких Данії, Норвегії, Сінгапуру, Фінляндії чи великих США, Японії, Китаю, Німеччини.

У згаданих країнах чітко ідентифікують університети-лідери, натомість в Україні зараз це неможливо здійснити з низки причин. По-перше, Шанхайський рейтинг ані загальної, ані галузевої версії нині не бачить жодного українського університету. По-друге, в рейтингах Таймс і К'ю Ес досягнення вітчизняних флагманських університетів щороку змінюються, часто не в ліпшу сторону. Крім того, іманентний цим рейтингам суб'єктивізм не прояснює ситуацію і прирікає на ходіння по колу у визначенні кращих одного або двох ЗВО для спеціальної їх національної підтримки з метою досягнення ними світового класу. По-третє, існуючі в Україні університетські рейтинги через їх слабку об'єктивність, валідність, вірогідність, надійність не викликають довіри, не можуть бути підставою для прийняття серйозних державно-управлінських рішень. Відтак, як зокрема пропонує НАПН України, включно з авторами, потрібно створювати національний рейтинг ЗВО за методологією Шанхайського рейтингу, а адміністрування такого рейтингу доцільно законодавчо покласти на Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020; Луговий, Слюсаренко, Таланова, 2020а; Луговий, Таланова, 2020; Lugovyi, Slyusarenko, Talanova, 2019).

Загалом, чимало країн, які за населенням і ВВП менші за Україну, мають і УССК, і УСК, і навіть УЕК (табл. 1).

Таблиця 1

Країни, які мали менші за Україну населення і валовий національний продукт у 2019 р., але представлені університетами світового/субсвітового класу в Шанхайському рейтингу загальної версії у 2021 р.

№	Країна (кількість закладів)	Населення, млн	Відносно України, рази	Валовий національний продукт, млрд дол. ПКС	Відносно України, рази
1	2	3	4	5	6
1	Україна (0/0)	44,4	1,0	578,0	1,0
<i>I. Країни з університетами світового класу (1-500 місця рейтингу)</i>					
1	Чилі (1)	19,0	0,43	457,6	0,79
2	Греція (1)	10,7	0,24	336,0	0,58
3	Чеська Республіка (1)	10,7	0,24	433,9	0,75
4	Португалія (3)	10,3	0,23	365,6	0,63
5	Ізраїль (6)	9,1	0,20	381,5	0,66
6	Австрія (7)	8,9	0,20	524,3	0,91
7	Данія (5)	5,8	0,13	357,3	0,62
8	Сінгапур (2)	5,7	0,13	524,8	0,91
9	Фінляндія (4)	5,5	0,12	282,7	0,49
10	Норвегія (3)	5,3	0,12	372,3	0,64
11	Ірландія (4)	4,9	0,11	336,3	0,58
12	Нова Зеландія (4)	4,9	0,11	210,0	0,36
13	Хорватія (1)	4,1	0,09	120,1	0,21
14	Естонія (1)	1,3	0,03	50,4	0,09
	<i>Середнє по групі країн I (3,1)</i>	7,6	0,17	339,5	0,59

II. Країни з університетами субсвітового класу (501-1000 місця рейтингу)					
1	Туніс (1)	11,7	0,26	126,2	0,22
2	Угорщина (4)	9,8	0,22	320,0	0,55
3	Ліван (1)	6,9	0,16	104,6	0,18
4	Сербія (2)	6,9	0,16	124,8	0,22
5	Словаччина (1)	5,5	0,12	183,7	0,32
6	Оман (1)	5,0	0,11	142,2	0,25
7	Катар (1)	2,8	0,06	266,7	0,46
8	Литва (2)	2,8	0,06	103,2	0,18
9	Словенія (1)	2,1	0,05	83,7	0,14
10	Кіпр (1)	1,2	0,03	35,1	0,06
11	Люксембург (1)	0,6	0,01	48,1	0,08
12	Ісландія (1)	0,4	0,01	22,1	0,04
	Середнє по групі країн II (1,4)	3,3	0,07	91,8	0,16

Примітка: Зеленим кольором виділено країни, які за населенням аналогічні областям, м. Києву України і навіть менші за них.

Джерело: Складено авторами на підставі (Shanghai Ranking, 2021; World Development Indicators: Size of the economy, 2021).

За прикладом Франції і Китаю потрібно активізувати укрупнення українських ЗВО шляхом об'єднання, насамперед дрібних і таких, що дублюють підготовку здобувачів в одному місці (Кремень, 2021).

Зважаючи на сучасний світовий досвід реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності університетів шляхом їх укрупнення та концентрації ресурсів у них, можна запропонувати наступні критерії для визначення кандидатів на об'єднання державних ЗВО.

Перше. Територіальна близькість закладів (у межах міста, району).

Друге. Величина інституцій (кількість здобувачів, особливо бакалаврського і більш високих рівнів вищої освіти) менша за середню в Україні (у 2019 р. – 4,5 тис., державних – 6,0 тис.; у США – 5,2 тис., публічних – 11,8 тис.) (Вища освіта в Україні у 2019 році, 2020; Кремень, 2021; List of 2020 Digest Tables, 2020).

Третє. Дублювання значної частини спеціальностей і галузей знань підготовки (Lugovyi, Slyusarenko, Talanova, 2019).

Четверте. Дублюваність, малокомплектність і надмірна багатoproфільність кафедр закладів.

П'яте. Зазвичай у містах з населенням меншим за 150 тис. має бути один укрупнений багатoproфільний державний ЗВО. За цим критерієм у м. Києві слід залишити їх не більше 20 (33 у 2019 р.). У невеликих містах – історичних університетських центрах (Глухів, Дрогобич, Ізмаїл, Ніжин, Острог тощо) ЗВО доцільно зберегти і зміцнити шляхом інвестицій у них.

Шосте. У містах, де є державні ЗВО, кількість відокремлених структурних підрозділів державних закладів має бути мінімізована і навіть зведена до нуля.

Сьоме. ЗВО не повинні зростати за рахунок приєднання закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО), оскільки це не посилює університетський потенціал. Натомість ЗФПО мають інтегруватися між собою, перетворюючись на самостійні і самодостатні, багатoproфільні і багаторівневі потужні професійні/фахові коледжі, як це практикується у США, СК, інших розвинутих країнах. У прогресивних країнах університети-лідери не оточують себе коледжами,

а вступають в асоціації із собі подібними (наприклад, Асоціація американських університетів, Расселська група в СК) (Кремень, 2021; Association of American Universities, 2021; Russell Group, 2021).

На перспективу, з огляду на зазначені критерії, можна проаналізувати наявну ситуацію в усіх регіонах і містах із ЗВО і в кожному окремому випадку, наприклад, для Мелітополя або Кам'янця-Подільського (рис. 5 і 6), виробити план реалізації стратегії з піднесення університетської конкурентоспроможності. При цьому обсяги державного фінансування мають зберегтися і навіть збільшитися на 20-30 % для мотивації укрупнення (концентрації) шляхом об'єднання. До підготовки відповідних пропозицій на консенсусній основі важливо залучити всеукраїнську Спільку ректорів та регіональні ради ректорів для прийняття максимально погоджених рішень.

Рис. 5. Державні заклади вищої освіти Мелітополя, для яких Державною службою якості України оцінено ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти як середній (відповідно 30 і 25 балів за 100-бальною шкалою) у 2021 р.

Джерело: складено авторами на підставі (Перелік суб'єктів господарювання за ступенями ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти, 2021; сайти закладів, 2021).

Рис. 6. Державні заклади вищої освіти Кам'янця-Подільського, для яких Державною службою якості України оцінено ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти як середній (відповідно 30 і 25 балів за 100-бальною шкалою) у 2021 р.

Джерело: складено авторами на підставі (Перелік суб'єктів господарювання за ступенями ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти, 2021; сайти закладів, 2021).

Висновки

З вище викладеного можна зробити наступні висновки.

1. Авторські фундаментальні дослідження проблеми освітньої якості, узагальнення нових емпіричних даних, аналіз сучасного світового досвіду дають підстави обґрунтувати тенденцію утвердження двох стратегій розвитку вищої освіти з огляду на її якість. Перша стратегія стосується забезпечення мінімально достатньої (нормативної) якості вищої освіти, друга – досягнення максимально досконалої якості. Обидві стратегії закономірно передбачають та органічно доповнюють одна одну і в синергії (дихотомічній єдності та боротьбі

протилежностей) є потужним джерелом розвитку. Стратегія-1 спирається на масову стандартизовану практику та акредитаційні механізми забезпечення порогової якості, стратегія-2 базується на проривних інноваціях та рейтингових механізмах моніторингу і мотивації безперервного підвищення якості до топових її рівнів.

2. Прогресивні країни де-факто повною мірою використовують обидві стратегії університетського розвитку. По-перше, підтягують або відсікають відсталі заклади вищої освіти (ЗВО) та їхні освітні програми, зокрема в рамках Болонського процесу шляхом впровадження стандартів і рекомендацій, акредитаційних процедур. По-друге, у конкурентній боротьбі, що посилюється, просувають кращі інституції до рівня субсвітового, світового класу, включно з екстра класом, з використанням рейтингових механізмів оцінки досягнень та спеціальних ініціатив значної концентрації та форсованої підтримки провідних закладів у рамках національних політик і практик. Досвід становлення і функціонування українського Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти свідчить, що воно до цього часу і де-юре, і де-факто зосереджувалося лише на першій стратегії, якої вочевидь недостатньо.

3. Водночас Україні бракує реалізації стратегії-2, насамперед через відсутність відповідного законодавчого врегулювання, зокрема щодо впровадження національного рейтингу ЗВО на методологічних засадах Шанхайського рейтингу (об'єктивність, прозорість, валідність, надійність тощо). Безпосереднє користування провідними міжнародними університетськими рейтингами (Шанхайський, Таймс, К'ю Ес) неможливе через відсутність в Україні університетів світового класу (у групі топ-500), а за Шанхайським рейтингом – і субсвітового класу (група 501-1000), так званих кандидатів у світовий клас. За останніми версіями рейтингів Таймс і К'ю Ес українські ЗВО у цілому погіршили свої позиції. Щодо Шанхайського рейтингу 2021 р. Україна взагалі не представлена серед 63 країн/територій у загальній версії та 93 країн/територій у галузевій версії за 54 академічними предметами. Відтак відставання українських університетів від передових ЗВО світу продовжує збільшуватися.

4. Рекомендується невідкладно розпочати формування стратегії-2 щодо розвитку вищої освіти в Україні. Така стратегія має передбачати створення національного рейтингу закладів вищої освіти на засадах методології Шанхайського рейтингу, укрупнення українських закладів і концентрацію в них необхідних і достатніх ресурсів для досягнення статусу університетів світового класу, ідентифікацію і підтримку національного університету-лідера. У розробленні та реалізації стратегії-2 важливою є участь Спільки ректорів закладів вищої освіти України та регіональних рад ректорів.

Бібліографічні посилання

- Вища освіта в Україні у 2019 році. (2020). Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Закон України «Про вищу освіту». (2014). № 1556-VII. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Кремень, В. (ред.). (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>.
- Луговий, В., Слюсаренко, О., & Таланова, Ж. (2020). Рейтинговий розподіл та формульне фінансування українських університетів: проблема суб'єктивізму і недовіри. *Університети і лідерство: міжнародний науковий журнал*, 2 (10), 35–69. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-35-69>.

- Луговий, В., Слюсаренко, О., & Таланова, Ж. (2020а). Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>.
- Луговий, В. & Таланова, Ж. (ред.). (2020). *Механізми оцінювання якості вищої освіти в умовах євроінтеграції: монографія*. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-38-0-2020>.
- Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. (2021). <https://naga.gov.ua/>.
- Перелік суб'єктів господарювання за ступенями ризику від провадження господарської діяльності у сфері вищої освіти. (2021). <https://sge.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Stupeni-riziku-vishha-osvita-2021-1.pdf>.
- Про вдосконалення вищої освіти в Україні. (2020). Указ Президента України від 3 червня 2020 р. № 210. <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>.
- Про затвердження переліку світових рейтингів університетів для визначення особливої категорії іноземців та осіб без громадянства, які претендують на працевлаштування в Україні. (2018). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2018 р. № 154-р. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>.
- Салми, Дж. (2009). *Создание университетов мирового класса*. Москва: Издательство «Весь Мир».
- Слюсаренко, О. (2015). *Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія*. Київ: Пріоритети.
- Стратегія (2021). <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F>.
- Таланова, Ж. (2010). *Докторська підготовка у світі та Україні: монографія*. Київ: Міленіум.
- Association of American Universities. (2021). <https://www.aau.edu/>.
- List of 2020 Digest Tables. (2020). https://nces.ed.gov/programs/digest/2020menu_tables.asp.
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.
- Paris-Saclay University. (2021). <https://www.universite-paris-saclay.fr/en>.
- QS World University Rankings. (2021). <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>.
- Shanghai Ranking. (2021). <https://www.shanghairanking.com/>.
- Strategy. (2021). <https://en.wikipedia.org/wiki/Strategy>.
- Rankings Web of Universities. (2021). https://www.webometrics.info/en/current_edition.
- Russell Group. (2021). <https://russellgroup.ac.uk/about/our-universities/>.
- Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME 3). Overview. World Bank Group. (2019). <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.
- THE World University Rankings. (2021). https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
- World Development Indicators: Size of the economy. (2021). <http://wdi.worldbank.org/table/WV.1>.

References

- Vyshcha osvita v Ukraini u 2019 rotsi [Higher education in Ukraine in 2019]. (2020). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». [Law of Ukraine «On Higher Education»]. (2014). № 1556-VII. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. (in Ukrainian).
- Kremen, V. (red.). (2021). Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>. (in Ukrainian).
- Luhovyi, V., Sliusarenko, O., & Talanova, Zh. (2020). Reitynhovyi rozpodil ta formulne finansuvannia ukrainskykh universytetiv: problema subiektyvizmu i nedoviry [Rating distribution and formula funding of Ukrainian universities: the problem of subjectivism and mistrust]. *Universytety i liderstvo: mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, № 2 (10), 35–69. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-10-2-35-69>. (in Ukrainian).
- Luhovyi, V., Sliusarenko, O., & Talanova, Zh. (2020a). Monitorynh, motyvatsiia, mobilizatsiia zadlia konkurentospromozhnosti universytetiv Ukrainy: mekhanizmy realizatsii []. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 2(2). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-1>. (in Ukrainian).
- Luhovyi, V. & Talanova, Zh. (red.). (2020). *Mekhanizmy otsiniuvannia yakosti vyshchoi osvity v umovakh yevrointehratsii: monohrafiia* [Mechanisms for assessing the quality of higher education in the context of European integration: a monograph]. <https://doi.org/10.31874/978-617-7486-38-0-2020>. (in Ukrainian).
- Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [National Agency for Quality Assurance in Higher Education]. (2021). <https://naqa.gov.ua/>. (in Ukrainian).
- Perelik subiektiv hospodariuvannia za stupeniamy ryzyku vid provadzhennia hospodarskoi diialnosti u sferi vyshchoi osvity [List of business entities by degrees of risk from conducting business in the field of higher education]. (2021). <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/Stupeni-riziku-vishha-osvita-2021-1.pdf>. (in Ukrainian).
- Pro vdoshkonalennia vyshchoi osvity v Ukraini [On the improvement of higher education in Ukraine]. (2020). Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 chervnia 2020 r. № 210. <https://www.president.gov.ua/documents/2102020-34045>. (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia pereliku svitovykh reitynhiv universytetiv dlia vyznachennia osoblyvoi katehorii inozemtsiv ta osib bez hromadianstva, yaki pretenduiut na pratsevlashtuvannia v Ukraini [On approval of the list of World Rankings of universities to determine a special category of foreigners and stateless persons applying for employment in Ukraine]. (2018). Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.04.2018 r. № 154-r. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2018-%D1%80>. (in Ukrainian).
- Salmi, Dzh. (2009). Sozdanie universitetov mirovogo klassa [Building world-class universities]. Moskva: Izdatelstvo «Ves Mir». (in Russian).
- Sliusarenko, O. (2015). *Rozvytok naivysshchoho universytetskoho potentsialu v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia* [Development of the highest university potential in the conditions of globalization: monograph]. Kyiv: Priorytety. (in Ukrainian).
- Stratehiia [Strategy]. (2021). <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F>. (in Ukrainian).

- Talanova, Zh. (2010). *Doktorska pidhotovka u sviti ta Ukraini: monohrafiia* [Doctoral training in the world and Ukraine: monograph]. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian).
- Association of American Universities. (2021). <https://www.aau.edu/>.
- List of 2020 Digest Tables. (2020). https://nces.ed.gov/programs/digest/2020menu_tables.asp.
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2019). University rating & development: challenges and opportunities for Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 2, 60-77. <https://doi.org/10.32405/2617-3107-2019-1-8>.
- Lugovyi, V., Slyusarenko, O. & Talanova, Zh. (2020). Challenge of developing quality profile of higher education in Ukraine. *Education: Modern Discourses*, 3, 57-77. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2020-3-06>.
- Paris-Saclay University. (2021). <https://www.universite-paris-saclay.fr/en>.
- QS World University Rankings. (2021). <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>.
- Shanghai Ranking. (2021). <https://www.shanghairanking.com/>.
- Strategy. (2021). <https://en.wikipedia.org/wiki/Strategy>.
- Rankings Web of Universities. (2021). https://www.webometrics.info/en/current_edition.
- Russell Group. (2021). <https://russellgroup.ac.uk/about/our-universities/>.
- Review of the Education Sector in Ukraine. Moving towards Effectiveness, Equity and Efficiency (RESUME 3). Overview. World Bank Group. (2019). <http://documents.worldbank.org/curated/en/360951568662377063/pdf/Overview.pdf>.
- THE World University Rankings. (2021). https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.
- World Development Indicators: Size of the economy. (2021). <http://wdi.worldbank.org/table/WV.1>.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2021

Прийнято до друку 8.11.2021

Two strategies for the higher education development: which from its does for Ukraine lack?

Lugovyi Volodymyr, Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Education, Professor
National Academy of Educational Sciences of Ukraine, First Vice-President

Slyusarenko Olena, Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Education, Senior Researcher
Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Deputy Director for Research

Talanova Zhanneta, Doctor of Sciences (Dr. Hab.) in Education, Senior Researcher, Associated Professor,
Institute of Higher Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Head of the Department

In the article, the tendency to the formation of two strategies for higher education development in view of its quality was justified based on the authors' fundamental research, new empirical data, modern world experience. The first strategy is to ensure the minimum sufficient quality of higher education, the second – to achieve the maximum perfect quality. Both strategies naturally anticipate and organically complement each other and are a powerful source of development in its synergy (dichotomous unity and struggle of opposites). Strategy-1 is based on mass standardized

practice and accreditation mechanisms for ensuring threshold quality, strategy-2 is based on breakthrough innovations and ranking mechanisms for monitoring and motivating continuous quality improvement to its top levels. Progressive countries de facto make full use of both University development strategies. First, weak / backward higher education institutions (HEIs) are being tightened or cut off, in particular through the implementation of standards and recommendations, accreditation procedures within the framework of the Bologna Process. Second, in the intensifying competition, the best institutions are promoted to the level of the sub-world, world-class, including the extra class, using ranking mechanisms for assessing achievements as well as special initiatives of significant concentration and strong support of leading institutions in national policies and practices. The experience of the establishment and operation of the Ukrainian National Agency for Quality Assurance in Higher Education shows that so far, it focused de jure and de facto only on the first strategy, which is insufficient.

At the same time, Ukraine lacks the implementation of strategy-2, primarily due to the lack of appropriate legislation, in particular, legislation on the implementation of the national HEIs ranking on the methodological basis of the Shanghai ranking (objectivity, transparency, validity, reliability, etc.). Direct use of leading international University rankings (Shanghai, Times, QS) is impossible due to the lack of world-class Universities (in the top 500 group) and sub-world-class ones (group 501-1000) according to the Shanghai ranking, the so-called candidates in world-class Universities, in Ukraine. According to the latest versions of the Times and QS rankings, Ukrainian HEIs positions have generally deteriorated. Regarding the Shanghai ranking 2021, Ukraine is not represented at all among 63 countries / territories in the general version as well as among 93 countries / territories in the sectoral version in 54 academic subject areas. As a result, the gap between Ukrainian Universities and the world's leading HEIs continues to widen. Recommendations for the immediate formation and implementation of strategy-2 for the higher education development in Ukraine are provided.

Key words: *higher education development strategies, minimum sufficient quality, maximum perfect quality, accreditation, ranking, leading world experience, Ukraine.*